

N. PAŠIĆ — VESNIĆU I SPALAJKOVIĆU

Niš, 4. septembra/22. avgusta 1915.

Šupilo je iz svoje inicijative izašao Sir Edwardu Greyu i izneo mu „kako ne treba cepati naše narodno jedinstvo i nuditi ga na parče Srbiji kao bazu za kompenzacije, nego da Trojni Sporazum treba da uzme celo ovo pitanje kao jednu celinu, računajući u njoj i Hrvatsku kao etničku celinu, koja treba također da bude oslobođena i ujedinjena sa Srbijom na način, koji je izložen u daljem programu srpske vlade."

Šupilo kaže, da je Sir Edward Grey rekao njemu: „da je pitanje o užoj Hrvatskoj rezervisano za posle rata, kako bi se Hrvatskoj da(la) mogućnost da se nezavisno opredeli." Ali Grey je dodao: „posle rata Bosna-Hercegovina, Dalmacija, Slavonija i Hrvatska biće slobodne te mogu same rešiti o svojoj sudbini" a on, Sir Edward Grey, „gotov je pomagati takvu situaciju, ako takvu bazu bude primila Srbija." Sir Edward Grey me je preko ovdašnjeg engleskog poslanika pitao da li je ova ideja dobra i da li je treba prihvatiti. Ja telegrafisao našem Poslaniku u London ovo:

„Na zahtev Italije Sporazum pristao ne donositi konačno rešenje o užoj Hrvatskoj nego joj ostaviti slobodu samopredeliti se t.j. ili ujediniti se sa Srbijom ili postati zasebna Kraljevina ili ujediniti se sa Ugarskom. Za ostale zemlje je pristao, da se ujedine sa Srbijom. Tražili smo od Četvornog Sporazuma, da se i Hrvatska ujedini sa Srbijom. Prema tome sve napore treba upraviti da Četvorni Sporazum reši, da i Hrvatsku prisajedinimo Srbiji. Ako ne uspemo dobiti pristanak Italije za ovo, pošto se Trojni Sporazum ne protivi sjedinjenju uže Hrvatske Srbiji, onda treba raditi na tome, da se Hrvatska izjasni za ujedinjenje sa Srbijom. Na taj način moći će se izvršiti ujedinjenje Južnih Slovena. Put koji predviđa Italija opasan je, jer otvara vrata svakojakim agitacijama i intrigama i od sigurnoga stvara nesigurno."

Javljam ovo radi znanja i skrećem pažnju, da u smislu toga možete govoriti kad se povede razgovor o gornjem, držeći me u toku.¹

A. Mandić, *Fragmenti*, 195.

¹ Odnos Saveznika prema jugoslovenskom programu Srbije i njenim ratnim ciljevima tokom prvih ratnih godina bio je, kako je već istaknuto u vezi sa njihovom politikom oko ulaska Bugarske i Italije u rat, promenljiv i uglavnom negativan. Pored Centralnih sila, a posebno politike Vatikana, pokret za stvaranje jugoslovenske države imao je ozbiljne protivnike i u savezničkim zemljama, čije su vlade izrazile spremnost da u ime svojih interesa trguju jugoslovenskim teritorijama. Akcije srpske vlade i Odbora da Saveznike ubede u opravdanost i celishodnost jugoslovenskog programa, najčešće su nailazile na nerazumevanje, što se nepovoljno odražavalo i na raspoloženje u jugoslovenskim krugovima u smislu nesigurnosti u pogledima i očekivanjima, kako to i ovaj dokument N. Pašića svedoči. Za pobornike jugoslovenskog ujedinjenja osnovni

London, 5 januara 1918.

(. . .) Engleski narod nikada nije pomišljao na to da rasparča nemačka plemena ili raskomada njihovu državu ili zemlju ... Ne borimo se, pak, ni za to, da uništimo Austro-Ugarsku, niti za to, da Tursku lišimo njene prestonice ili bogatih i poznatih zemalja njenih u Maloj Aziji i Trakiji, koje su nastanjene u pretežnoj većini turskom rasom.

. . . Predsednikovom pozivu Centralne Sile nisu odgovorile.

Isto tako, i ako smo saglasni sa Predsednikom Vilsonom, da rasparčanje Austro-Ugarske nije naš ratni cilj, smatramo, *da je nemoguće nadati se uklanjanju uzroka nemira u tom kraju Evrope, koji su toliko vremena ugrožavali opšti mir, dok god se ne dadne stvarna autonomija na čisto demokratskim principima onim austrougarskim narodnima, koje je odavna žele.*

S istih razloga smatramo *neophodnim zadovoljenje legitimnih aspiracija Italijana za ujedinjenjem sa njihovim saplemenicima po krvi i jeziku* .. ²

Janković—Krizman, *Grada*, 14.

uspeh njihovog programa nesumnjivo je zavisio od pobede Saveznika u ratu i njihovih interesa da li će ostvarenje jugoslovenske države uvrstiti u svoje ratne ciljeve.

Posle vojničkog poraza Srbije krajem 1915, njeni odnosi sa Saveznicima ušli su u fazu još veće zavisnosti od njihove volje, interesa i politike. To se, pored vojne i materijalne pomoći, posebno ticalo jugoslovenskog programa, za koji je i sam N. Pašić u avgustu 1915. govorio da se on sprovodi „po duši i zadacima Srbije, a nikako u sporazuitlu sa stranim državama“. Stvarnost je, međulim, bila drugačija. Posle vojničkog sloma, Srbija je u potpunosti postala materijalno i, u vezi s tim, vojnički i politički zavisna od Saveznika u čije je ime Francuska preuzela najveći deo obaveza. U okviru savezničkog bloka, međutim, odnos Italije prema Srbiji, zbog suprotnosti sa njenim interesima na Jadranu, Crnoj Gori i Albaniji, bio je u velikoj meri neprijateljski. To se osobito ispoljilo pri prebacivanju srpske vojske i stanovništva iz Albanije na ostrvo Krf. Primer prijateljstva Francuske prema Srbiji nije uvek sledila ni Engleska. Ona se, na primer, protivila otvaranju solunskog fronta koji je za Srbiju bio od sudbonosnog značaja. Što se, pak, Rusije tiče, ona je podržavala Srbiju moralno i politički kod Saveznika, ali, uglavnom, u njenom užem „srpskom“ programu i interesu. Odnosi srpske vlade i Saveznika tokom 1916. prošli su kroz izvesnu krizu, podstaknutu, između ostalog, i unutrašnjim sukobima u srpskim vrhovima, odnosno sa Jugoslovenskim odborom i crnogorskim dvorom. Februarska revolucija u Rusiji, ulazak SAD u rat, a posebno oktobarska revolucija, nagovestili su novu etapu odnosa Saveznika prema Srbiji i jugoslovenskom pokretu u celini. Saveznički stav prema budućnosti Austro-Ugarske i dalje je bio ključ za rešavanje jugoslovenskog pitanja.

² Za razvoj jugoslovenskog pitanja u 1918. godini bilo je značajno istupanje engleskog premijera D. L. Džordža 5. januara 1918. o britanskim ratnim ciljevima i pogledima na dalji razvitak ratnih zbivanja. Suočen sa teškim položajem Anante, odjekom revolucija u Rusiji, brestlitovskih pregovora, vrenja među engleskim sindikatima i dr. — D. L. Džordž je isticao demokratske parole o ravnopravnosti naroda, pravu na samoopredeljenje i demokratski mir, kao principe kojih će se Saveznici držati. Imajući, očigledno, blagonaklon stav prema ključnom problemu — očuvanju Austro-Ugarske — Jugoslovenima u njoj obećavao je samo autonomiju. Za Srbiju i Crnu Goru nije predviđao nikakva teritorijalna proširenja. Ubrzo je i američki predsednik V. Vilson u poruci Kongresu od 8. januara 1918. izneo svoj program za svetski imir obrazložen u 14 k v f' Jc isticanjem demokratskih principa takođe trebalo da parira uticaju oktobarske revolucije. U Vilsonovom programu na jugoslovenski problem odnosile su se tačke 10 i 11.

Vašington, 8. januara 1918.

... IX. Ispravka granica Italije provest će se duž jasno odredljive etničke linije.

X. Narodima Austro-Ugarske, kojih mjesto među narodima želimo vidjeti obezbjeđeno i zajamčeno, dat će se najšira mogućnost za autonomni razvitak.

XI. Rumunjska, Srbija i Crna Gora imaju se evakuirati, okupirane teritorije obnoviti, Srbiji priznati slobodan i siguran prilaz k moru, a međusobni odnosi pojedinih balkanskih država srediti pomoću prijateljskih dogovora duž historijski utvrđenih linija pripadnosti i narodnosti. U to imat će se unijeti i međunarodna jamstva za političku i ekonomsku nezavisnost kao i za teritorijalni integritet pojedinih balkanskih država.

XIII. Ima se osnovati nezavisna poljska država, koja će obuhvatiti teritorije nastanjene nepobitno poljskim stanovništvom. Njoj će se osigurati slobodan i pouzdan prilaz k moru; njena politička i ekonomska nezavisnost te teritorijalni integritet bit će zagarantirani međunarodnim ugovorom.

XIV. Naročitim se ugovorima mora osnovati opći savez naroda u cilju pružanja međusobne garancije, kako velikim tako i malim državama, za njihovu političku nezavisnost i teritorijalni integritet. Janković—Krizman, *Grada*, 17—18.

JUGOSLOVENSKI ODBOR PROTIV IZJAVE D. L. DŽORDŽA

London, 11. januara 1918.

I ako treba izraziti priznanje govoru g. Lloyd Georgea, u koliko pokazuje iskrenu želju za pravičnim i trajnim mirom, osnovanim na teritorijalnom preuređenju i suglasju s pristajanjem naroda, ipak moramo izjaviti da je Jugoslovenski narod (Srbi, Hrvati i Slovenci) ne može da bude zadovoljan s onim dijelom toga govora, koji se njega tiče.

Uzroci nezadovoljstva potlačenih narodnosti Austro-Ugarske, koji su — kako to opravdano ističe britski premier — već dugo ugrožavali opći mir, ne dadu se odstraniti nadom u jedno posve problematično demokratizovanje Austro-Ugarske, na bazi selfgovermenta tih narodnosti.

E da se ti uzroci odstrane, ima jedan jedini put, a taj je: potpuno oslobođenje potlačenih narodnosti na osnovu prava — eto priznata tribusima njemačkih kolonija — da sami opredijele svoju budućnost.

Jugoslovenski je narod neopozivo sankcionirao za sebe taj princip u Krfskoj deklaraciji od 20. jula 1917., potpisanoj od vlade kraljevine

Govori D. L. Džordža i V. Vilsona, svojim demokratskim principima, posebno isticanjem prava naroda na samoopredjeljenje, imali su veliki odjek na opšta jugoslovenska raspoloženja. Oni su se, međutim, sa svojim konkretnim predlozima dvostruko odrazili: izazivali su proteste Jugoslovenskog odbora i srpske vlade, dok su među političkim strankama u jugoslovenskim zemljama Austro-Ugarske naišli na neskrivene simpatije. Praktična posledica ovih izjava savezničkih lidera bila je izvesno kolebanje N. Pašića oko mogućnosti ostvarenja integralnog jugoslovenskog programa i njegovo još veće razilaženje sa Jugoslovenskim odborom, posebno u vezi sa međunarodnim priznanjima Odbora za predstavnika Jugoslovena iz Austro-Ugarske.

Srbije i od Jugoslovenskoga odbora, kao autorizovanoga predstavnika 8 milijuna Jugoslovena Austro-Ugarske i iz kolonija obiju Amerika i britskih dominijona.

Ova deklaracija, kojoj je program odobren od cjelokupnoga našeg naroda, postavio je kao nerazdvojnu cjelinu problem potpunoga od-cjepljenja našega naroda od Austro-Ugarske i njegovoga ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom u jednu državu, na osnovu demokratskih slo-boda i jednakosti prava.

Čitav naš narod bori se za tu ideju. Za ovu ideju podnio je naš narod Srbije i Crne Gore užasnu katastrofu, za nju su krv lijevale u Dobrudži za savezničku stvar herojske jugoslovenske divizije, sastavljene od naših dobrovoljaca iz Austro-Ugarske, kao što za nju jednakom po-žrtvovanošću ginu naši dobrovoljci jugoslovenske divizije na solunskom frontu.

Na desetke hiljada naših ljudi i žena, austro-ugarskih podanika, poginulo je za ovu ideju na austrijskim vješalima i po austrijskim tam-nicama, većina bez ikakva suda. Ovakove žrtve može da podnese samo narod, koji se bori za svoju potpunu nezavisnost i ujedinjenje. Uvje-reni, da će silom samih prilika i zbog prijeke potrebe trajnoga mira, ova ideja triumfirati, naš je narod ne će nikad napustiti.

Za Jugoslovenski odbor u Londonu
Predsjednik: Dr. Ante Trumbić.³

F. šišić, *Dokumenti*, 112—113.

JUGOSLOVENSKI KLUB (A. KOROŠEC) — ŠEFOVIMA DELEGACIJA NA KONFERENCIJI MIRA U BREST-LITOVSKU

Beč, 31. januara 1918.

... Pošto je na telegrafsku okružnicu Sovjeta narodnih povjereni-ka 28. novembra 1917. austro-ugarska vlada bila izjavila, da pristaje na načela ruskog programa, za mir bez aneksija i ratnih naknada, uz obez-bijeđenje prava na narodno samoopredjeljenje, svečano su izjavile 3. decembra 1917. jugoslovenske delegacije u Beču i u Zagrebu, zajedno s predstavnicima češkog i ukrajinskog naroda, u prisustvu austro-ugar-ske zajedničke vlade, da će da istraju u potpunom i čistom izvođenju prava na samoopredjeljenje svojih naroda i da zato traže dovoljne ga-rancije, te su tom prilikom i češće kasnije sasvim odlučno podigli zah-tjev, da predstavnici austro-ugarskih naroda budu pripušteni na prego-vore o miru.

I ako ovi zahtjevi predstavljaju želju pretežne većine naroda au-stro-ugarska je vlada odrešito odbila ne samo sudjelovanje predstav-

³ I N. Pašić je u ime srpske vlade, i pored uveravanja savezničkih kru-gova da su govori D. L. Džordža i V. Vilsona „taktički potezi“, oštro reagovao. Uputio je notu savezničkim vladama protestujući što u govoru engleskog pre-mijera nisu pomenuti jugoslovenski nacionalni zahtevi i interesi. Međutim, ne-kako u isto vreme, došla su do izražaja i Pašićeva kolebanja, kao i pokušaji da bar za Srbiju dobije „sve srpske zemlje“, što bi se posebno postiglo tzv. deza-neksijom Bosne i Hercegovine. Trumbićev odgovor na Pašićevo ptezanje tzv. „malog rešenja“ bio je sporazum 7. marta 1918. sa italijanskim poslanikom To-reom o budućim odnosima između Italijana i Jugoslovena. Tim sporazumom Trumbić je želeo da ispolji samostalnost političkog značaja Odbora, a u stvari if uglavnom potvrdio ozbiljnost sukoba sa N. Pašićem i zvaničnom Srbijom. Postignuti sporazum je, ipak, imao i pozitivnu stranu, jer je uticao na raspo-loženja u Italiji za priznanje buduće jugoslovenske države.

nika naroda pri pregovorima u Litavskom Brestu, već je svom odlučnošću izjavila, da nije voljna da prizna narodima, koji žive unutar državne granice, pravo samoopredjeljenja, jer tobože ustavi koji postoje, pružaju narodima dovoljnu sigurnost, da se dalje i slobodno u monarhiji razvijaju.

Prema ovoj činjenici i obzirom na to, da će se pri pregovorima o miru odlučiti o sudbini, i o opstanku našeg naroda, smatramo svojom svetom dužnosti, da otvoreno izrazimo svoje stajalište u ovom pitanju.

Kad je buknuła ruska revolucija te se činilo da puca zora slobode za proletare među narodima, osokolio se naš narod i počeo otvorenu borbu za svoju nezavisnost. Dne 30. maja pročitao je predsjednik Jugoslovenskog kluba u bečkoj zastupničkoj kući izjavu, u kojoj se traži ujedinjenje svih krajeva monarhije, u kojima su nastanjeni Slovenci, Hrvati i Srbi u jedno samostalno, od svakog gospodstva tuđega naroda slobodno, na demokratskoj podlozi izgrađeno državno tijelo pod žezlom doma Habsburg-Lotrigen. U nebrojenim javnim izjavama složila se zatim volja naroda bez obzira na razlike stranaka i klasa u zahtjevu za slobodnom nezavisnom državom. Unatoč očajnim otporima privilegovanih naroda, Nijemaca i Mađara, unatoč nečuvenom pritisku cenzure i neprestanim prijetnjama tamnicom i gladom, ipak je čista volja naroda prodrła jasno na javu.

... Naš je program, ako ga saberemo, ovaj:

1. Odmah opći demokratski mir, potpuno razoružanje, međunarodno obezbjeđenje i zaštita slobodnog razvitka svih naroda, velikih i malih.

2. Priznanje i potpuno osiguranje slobodno provedenoga i potpunoga prava na samoopredjeljenje naroda, osobito u pitanju, da li hoće slobodnu državu, i u kojoj će formi da je obrazuje.

3. Mi ne tražimo za našu državu ništa, što pripada drugom narodu i prema tome nama ne pripada; mi tražimo za našu državu samo ono zemljište, koje je u kompaktnim masama kontinuirano naseljeno od Srba, Hrvata i Slovenaca.

4. More, naročito Jadransko, neka bude slobodno. U koliko bi promet preko luka na sjeveru Jadranskoga mora, a koje se nalaze u našem kompaktnom narodno-gospodarskom ozemlju, bio osobito koristan za privredni razvitak udaljenih naroda, pripravnici smo s njima sklopiti ugovore, koji im jamče slobodni trgovački promet preko njih..⁴

Za Jugoslovenski klub:
Dr. Korošec.

F. šišić, *Dokumenti*, 117—121.

OPŠTA REZOLUCIJA KONGRESA POTLAČENIH NARODA AUSTRO-UGARSKE

Rim, 10. aprila 1918.

Predstavnici naroda podvrgnutih potpuno ili od česti pod vlast Austro-Ugarske, Talijani, Poljaci, Rumunji, Česi i Jugosloveni složili su se i utvrdili ove principe za zajedničku akciju:

⁴ Prilikom za međunarodnu afirmaciju programa Jugoslovenskog kluba izloženog u poznatoj Majskoj deklaraciji, nije želeo da propusti ni slovenački klerikalni lider dr A. Korošec. Njegov program za okupljanje Jugoslovena iz Monarhije značio je u datim uslovima afirmaciju opštih težnji za zajedničkom jugoslovenskom državom, što će u daljem razvoju događaja doći više i jasnije do izražaja.

1. Svaki od tih naroda proklamira svoje pravo da uredi svoju jedinstvenu narodnu državu ili da je dopuni tako, da postigne potpunu političku i ekonomsku nezavisnost;

2. Svaki od tih naroda vidi u Austro-Ugarskoj monarhiji oruđe germanskog gospodstva i glavnu zapreku realiziranju svojih aspiracija i svojih prava;

3. Kongres priznaje, da je uslijed toga neophodno potrebna zajednička borba protiv tlačitelja sve dotle, dok svaki pojedini od tih naroda ne postigne potpunu slobodu, svoje potpuno narodno ujedinjenje i političku slobodu.⁵

Janković—Krizman, *Grada*, 172.

IZJAVA DRŽAVNOG SEKRETARA SAD R. LANSINGA

Vašington, 29. maja 1918.

Stejt Department izdao je 29. maja 1918. sledeću izjavu:

„Državni sekretar želi da objavi, da je vlada SAD s velikim zanimanjem pratila kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske, održan u Rimu mjeseca aprila, i da nacionalne težnje Čeho-Slovaka i Jugoslovena za slobodom uživaju iskrenu simpatiju ove vlade.”

Janković—Krizman, *Grada*, 203.

SAOPSTENJE VLADE SAD

Vašington, 28. juna 1918.

Otkako je ova vlada objavila dne 29. svibnja saopćenje, koje se odnosi na narodne težnje Čehoslovaka i Jugoslovena za slobodom, njemački i austrijski zvaničnici i oni, koji s njima simpatiziraju, kušali su da naopako tumače i iskrive jasno značenje toga saopćenja. U svrhu dakle, da ne bude moguć nespozumak o značenju onoga saopćenja, državni sekretar objavio je danas izrijekom, da je gledište, koje zastupa vlada Sjedinjenih Država takovo, da sve grane slavenskog plemena treba da budu potpuno oslobođene ispod njemačkog i austrijskog gospodstva.

Janković—Krizman, *Grada*, 220.

⁵ Zahvaljujući u izvesnoj meri i sporazumu A. Trumbića sa A. Toreom, kao predsednikom Izvršnog odbora italijanskog Komiteta za sporazum sa potlačenim narodima Austro-Ugarske, došlo je od 8. do 18. aprila 1918. do održavanja Kongresa potlačenih naroda Austro-Ugarske u Rimu. U oštroj rezoluciji Prihvaćen je i sporazum Trumbić—Tore, što je predsednika Jugoslovenskog odbora učvrstilo u pogrešnom uverenju o izvesnosti samostalne pozicije Odbora i mogućnosti oslonca njegovog jugoslovenskog programa na italijansku politiku. Kongres u Rimu bio je, inače, velika manifestacija u prilog rušenja Austro-ugarske. Posle Kongresa očekivale su se savezničke deklaracije u prilog oslobođenja i nezavisnosti potlačenih naroda Monarhije. Međutim, izuzev izjave predstavnika američke vlade R. Lansinga, u kojoj je o Jugoslovenima zauzet jasan stav, ostale vlade izražavale su izvesno kolebanje, a italijanski ministar Sonnino i otvoreno protivljenje da se Jugoslovenima prizna nezavisnost. Tako je i Pored generalne podrške vlada SAD, Francuske i Engleske, jugoslovensko pitanje i dalje ostalo otvoreno.